

УДК 331.104

Р.В. Яковенко, викл.

Кіровоградський національний технічний університет

Людський потенціал. Військово-економічний аспект

Стаття розкриває роль людського потенціалу в системі військово-економічних відносин, його функціональні параметри в системі військової організації економіки. Особливу увагу приділено сучасним тенденціям розвитку світового господарства.

людський потенціал, військова економіка, військово-економічний потенціал, науково-технічний прогрес

Війни є невід'ємною часткою людської історії. Існують свідчення, що перші війни мали місце 12 тис. років тому, коли людське суспільство лише починало формуватись і не існувало ані майна, ані територій, за які варто було б воювати. Війни властиві абсолютно усім цивілізаціям та усім типам економічних відносин, що існували на землі. Починаючи з 3600-го року до нашої ери в світі відбулося приблизно 14600 війн. В результаті загинуло більше 3 млрд. осіб (зараз населення земної кулі складає 6,8 млрд. осіб). Уся історія людства знала лише 292 роки без війн, але це з урахуванням того, що деякі озброєні конфлікти не були зафіксовані істориками [12, С.451].

Лише три види живих істот воюють із собі подібними: мурахи, шимпанзе та люди. Деякі фахівці вважають, що войовничість у суспільстві розповсюджується подібно до епідемій, та існує певний „ген” або „гормон” війни. Спільне дослідження вчених з університетів Флориди, Айови та Сент-Луїса виділило такий специфічний ген – „моноаміноксидаз А”, що частіше зустрічається у людей, схильних до агресії, і отримав назву „ген воїнів”. Відтак тяга до насильства визначається не лише поганим вихованням та сторонніми впливами – а й генетичним фактором. Крім того, велике значення має відсутність контролю за темпами розповсюдження зброї. Сьогодні, на 6,8 млрд. людей населення планети припадає більше півмільярда одиниць стрілецької зброї, найбільшу частку яких складає сімейство „калашникових” – автоматів (за західною термінологією – штурмових гвинтівок), ручних, єдиних (станкових) і танкових кулеметів.

Сучасне світове суспільство характеризується високими темпами зростання чисельності населення із відповідним та адекватним зростанням його потреб. Обмеженість ресурсів потенційно спроможна призвести до озброєних конфліктів із залученням різних кількостей населення певних регіонів. Саме тому актуальним напрямом сучасного дослідження є розгляд категорії людський потенціал в системі військово-економічних відносин.

Значний внесок у дослідження теорії військової економіки зроблений такими вченими як А. де Монкретьєн, Ф. Ліст, Ф. Енгельс. Проблеми розвитку людського потенціалу в Україні досліджують такі вчені як Е. Лібанова, О. Грішнова, І. Курило, В. Новіков, С. Пирожков, В. Мандибур, А. Чухно тощо. Військово-економічний аспект людського потенціалу, як нової економічної категорії, в українській науковій думці до сьогоднішнього дня не досліджувався, що визначає новизну та мету запропонованого дослідження.

Цілями цієї статті є визначення новітніх тенденцій розвитку людського потенціалу в сучасному світі, небезпек та загроз його розвитку і відтворення; його ролі

в системі військової організації господарювання та його участі у військових конфліктах, в разі їх виникнення.

Розрив між багатими та бідними країнами збільшується. У 1960 р. 20% загальної чисельності населення, що проживає в найбагатших країнах, володіли доходом, що в 30 разів перевищував обсяг доходів найбідніших 20% населення, а в 1995 р. це перевищення вже становило 82 рази. Такі тенденції спроможні до посилення напруги в світовому середовищі, відкритого чи прихованого протистояння, зміни пріоритетів міжнародних відносин. Як відомо, в таких умовах суттєво зростає роль військового потенціалу, як елемента економічної потужності країни, посилюється питання щодо його ефективності та мобільності.

Нестача питної води у найближчі 50 років може стати причиною виникнення військових конфліктів, переважно на Близькому Сході та на півночі Африки. Вже зараз більше мільярда осіб в світі не мають доступу до питної води. При цьому за період між 1990 і 2000 роками кількість таких людей в Африці збільшилась з 293 млн. до 309 млн., а в Латинській Америці – з 86 млн. до 92 млн. Проблеми з розподілом води до 2025 року можуть призвести до того, що дві третини людства страждатимуть від нестачі води [12, С.452].

Військова економіка – це постійно діюча частка суспільного виробництва для забезпечення потреб Збройних Сил країни. Її поява зумовлена дією головного протиріччя економіки: взаємодії необмежених та постійно зростаючих потреб, і обмежених ресурсів. Крім суто економічних причин, розв'язання військових конфліктів мали психологічно-особистісний характер (відносини між окремими лідерами країн), релігійний (Хрестові походи), ідеологічно-світоглядний (холодна війна, непряме військове протистояння СРСР зі Сполученими Штатами Америки, що мало місце в країнах третього світу) та випадковий характер.

Оптимум Парето – теорія італійського економіста Вільфредо Парето (1848–1923), згідно якої в умовах наявності рівноваги економічної системи, не можна поліпшити стан одного суб'єкта, не погіршивши при цьому стан іншого. Те саме стосується й функціонування окремих держав, прагнення домінування в сучасному світі породжує приховані або відкриті міждержавні конфлікти.

У світі накопичено близько 57 тис. різних ядерних боєзарядів загальною потужністю майже 50 тис. Мт, що в 1 млн. раз перевищує силу атомного вибуху в Хіросімі в 1945 р. Цього запасу досить, щоб знищити людство. Вибух однієї мегатонної ядерної бомби по своїй силі перевищує сумарну силу усіх вибухів, що мали місце в роки Другої Світової війни. Широке застосування зброї масової поразки приведе, у першу чергу, до знищення міст, у яких сконцентровано 40% населення планети і майже все промислове виробництво, основний економічний потенціал людства. Якщо навіть 10 000 мегатонн ядерної зброї (що дорівнює 500 000 бомб хіросімського типу) буде використано в ядерній війні, то 1 мільярд 150 мільйонів людей буде вбито миттєво, а 1 мільярд 95 мільйонів інших отримає значну кількість опіків і поранень [8, С.354-355].

Поряд із загальними економічними законами військова економіка має низку специфічних законів і закономірностей:

- закон виробництва додаткового продукту для задоволення військових потреб;
 - закон першочергового виробництва вирішальних засобів збройної боротьби;
 - закон залежності виробництва засобів збройної боротьби від науково-технічного прогресу;
 - закон взаємозв'язку виробничих секторів військового виробництва.
- На сферу військової економіки впливають закони політики та закони війни:
- закон залежності війни від її політичних цілей;

- закон залежності ходу війни від співвідношення економічних потенціалів;
- закон ходу війни в залежності від співвідношення військових потенціалів воюючих країн;
- закон залежності ходу війни від морально-політичного потенціалу [1].

Україна, проводячи миролюбну політику, скоротила у 1992-1994 рр. оборонний бюджет у 4,9 рази, а у 1994-1996 рр. він був скорочений ще на третину. Витрати на оборону зменшуються, і це не дозволяє підтримувати боєздатність і боєготовність Збройних Сил України на належному (не кажучи вже про високий) рівні, здійснювати планову заміну застарілих озброєнь і військової техніки. Різке скорочення військового бюджету сильно зашкодило обороноздатності держави, хоча метою його було послаблення тиску на національну економіку, забезпечення соціальних гарантій. Можна навести характерні приклади витрат військового бюджету на душу населення в інших країнах: у США – 1050 доларів, у Франції – 674, у ФРН – 413. В Україні вони становлять приблизно 15 доларів, в Росії – 113, а в Молдові – 3 долари.

В той же час, стан української армії не можна назвати задовільним. Із 191 механізованого і танкового батальйону до бойових дій не готовий жоден. Льотний склад має 10% мінімально необхідного нальоту годин. Некомплект офіцерів становить 30% навіть за умов постійного скорочення чисельності армії [9, С.146].

Принципове значення для розвитку будь-якої національної економіки має її спроможність захистити свої інтереси, ресурси та території, на цьому неодноразово наголошував німецький економіст Фрідріх Ліст. Будівництво та розвиток збройних заводів, на думку Ліста, мають сприяти не підвищенню зовнішньої агресії країни, а слугувати джерелом стабільних прибутків у зовнішній торгівлі. Альтернативний погляд Ліста на перший суспільний поділ праці полягає у відокремленні захисників громади (дружини, армії, міліції) від усіх інших громадян. Відтак, історично важливу роль відіграє захист території та населення країни від зовнішніх загроз. Також він зазначав, що підготовка якісних військових матросів суттєво відрізняється від шляху підготовки солдат, і вимагає наявності розвинутого флоту, великого обсягу риболовних промислів, розвинутого міжнародного мореплавства, і є неможливою у виключно землеробській країні [5]. Розвиток нових форм та наукомісткість сучасної зброї вимагають принципово нового підходу до підготовки сучасних Збройних Сил, їх інтелектуального розвитку.

Людський потенціал є головною складовою військово-економічного потенціалу країни. Водночас він є головним об'єктом, на який спрямовуються відкриті бойові дії, тероризм, шпіонаж та саботаж. Під людським потенціалом країни слід розуміти не лише усе наявне населення країни, яке складається з людей різного віку, роду занять, освіти, рівня здоров'я, матеріального добробуту тощо, а й сукупність їх економічних та суспільних здібностей, зокрема фізичного здоров'я, підприємницького хисту, спроможності виконувати інтелектуальні й творчі завдання в процесі реалізації виробничих функцій. Незважаючи на те, що в літературних наукових джерелах найчастіше застосовується термін „людські резерви військової економіки”, розглядати його відокремлено від сучасних наукових концепцій неприпустимо. Крім того, ця категорія розглядається лише як резерв, що спроможний приймати участь у бойових діях. Людський потенціал, є набагато ширшою категорією і враховує усі прошарки населення в тому числі й ті, що потребують піклування регулярної армії в умовах ведення бойових дій.

Зі збільшенням у загальній структурі населення кількості осіб, придатних до ведення бойових дій, і таких, що мають відповідну професійну підготовку – обороноздатність країни збільшується. Однак, революційні зміни в розвитку зброї

викликають нові вимоги до військово-економічного потенціалу, ролі та місця в ньому людського потенціалу (існує точка зору, у відповідності до якої що б не робив вчений – він робить зброю).

Головною ланкою військової економіки є військова промисловість. Її ядро складає промисловість зброї: авіаракетна й атомна, військове суднобудування, виробництво військової радіоелектроніки, бронетанкової техніки, боєприпасів, артилерійсько-стрілецького озброєння та ін. В умовах військово-прикордонних криз, національна економіка та система налагоджених міжнародних зв'язків, таких відносин, які не були втрачені в процесі конфліктів, починає працювати на потреби військово-промислового комплексу. Таким чином в межах окремої національної економіки може бути сформований специфічний господарський механізм державно-монополістичного капіталізму, в умовах, якщо до цього в країні домінувала ринково орієнтована економічна система. В умовах командно-адміністративного управління економікою військові небезпеки призводять до авторитаризму або ж до військової поразки. Такі тенденції зумовлюються зростанням рівня диктату державного втручання, що викликається підвищенням ролі національних потреб та переважанням їх над потребами особистими (особистісними).

Військова конкурентоздатність країни в сучасному світі характеризується наявністю випереджальних технологій у створенні нової зброї в поєднанні з можливістю збереження їх в якості таємниці. Відтак, до необхідних аспектів застосування людського потенціалу у військовій сфері постає інформаційно-наукова та освітня діяльність (розробка нових атакуючих та оборонних засобів, навчання щодо їх застосування та захисту від них), захист інформації державної ваги, яка може бути реалізована як в межах структур, що забезпечують національну безпеку, так і в якості окремих державних служб спеціального підпорядкування.

Якщо у минулому військова економіка отримувала суттєвий розвиток лише напередодні та у період війн, то після Другої Світової війни багаторічні та інтенсивні перегони озброєнь призвели до формування постійно діючого розгалуженого сектору економіки. Загальна сума світових (лише безпосередніх) військових витрат зросла зі 120 млрд. дол. США в 1962 році до 400 млрд. дол. у 1977 році. При цьому непрямі витрати, як-то на розвиток інфраструктури, розвиток автошляхів, фізичний розвиток молоді, тощо, які також доречно було б включати до витрат на підвищення обороноздатності країни, при цьому не враховуються.

У війнах XIX-го століття у військових цілях використовувалось у середньому 8-14% національного доходу країн, що воюють, а в роки Першої Світової війни 1914-1918 років цей показник склав в Австро-Угорщині 24,2%, Великій Британії 36,9%, Німеччині 31,6%, Італії 19,2%, Росії 24,1%, Франції 25,6%, США 15,5% [11]. Під час Другої Світової війни 1939-1945 року використання національного доходу на військові потреби склало в США 43,4%, Великій Британії 55,7%, Німеччині 67,8%. Підрахувати військові та людські втрати колишнього СРСР на той час дуже складно, але зрозуміло, що вони перевищують будь-який з перелічених показників.

Витрати, що в структурі ВВП спрямовуються на освіту, науку, охорону здоров'я також є витратами, що зміцнюють військовий потенціал, разом із нагромадженням активної зброї, військових споруд, техніки тощо. При цьому принципове значення отримує рівень життя населення, як головний об'єкт державної політики. Категорія „рівень життя” в її широкому розумінні виражається сукупністю відносин та умов, що визначають життя, працю, побут, інтелектуально-культурний розвиток людей, характеризує досягнутий в суспільстві на певний проміжок часу ступінь задоволення різноманітних потреб населення (не лише фізичних, а й

соціальних, інтелектуальних, духовних), а також визначає та оцінює реальні економічні джерела та соціально-правові гарантії забезпечення життєдіяльності населення [7, С.18]. Так, додаткової соціальної уваги на сьогоднішній день вимагають військовослужбовці та їх сім'ї в плані найрізноманітнішого задоволення їх потреб. Активним способом реального поліпшення рівня їх життя є застосування прогресивних форм кредитних відносин, до яких може бути залучений недержавний сектор, міжнародні установи та організації, наприклад страхування військовослужбовців, в тому числі й від нещасних випадків, пов'язаних зі зберіганням та транспортуванням боєприпасів.

Мотивація праці військовослужбовців не пов'язана з певними групами та розмірами мотивуючих чинників різного ґатунку, таких, зокрема, як рівень оплати праці. Солдат чи офіцер зв'язує себе правовими та моральними зобов'язаннями, і в умовах погіршення умов його праці та її оплати, протягом певного періоду не може звільнитись зі своєї роботи. Те саме стосується й багатьох інших категорій зайнятих. Система оплати праці лікарів також не є заохочувальною і не залежить від результатів їхньої роботи. У національній системі охорони здоров'я відсутні реальні стимули до зниження витрат та підвищення якості медичного обслуговування [6, С.182]. Проте, відповідальність військовослужбовця є більш високою і система покарання, у випадку порушення вимог керівництва, є набагато жорсткішою. В той же час система охорони здоров'я є первинною ланкою формування та відтворення людського потенціалу, яка набуває особливої важливості саме в умовах військових конфліктів.

Ефективним способом поліпшення зазначеного стану може бути створення асоціацій та профспілок військових, які на міжрегіональному рівні будуть спроможні захищати їх права та гарантувати виконання ними своїх патріотичних обов'язків. Професійні асоціації й товариства (скажімо, у Канаді їх понад 20 тисяч) є тут впливовими суб'єктами громадянського суспільства, які беруть на себе відповідальність за професійний рівень своїх членів і пошук джерел фінансування високоякісної професійної підготовки, формують програми такого навчання [6, С.66]. Отже, розвиток особистих здібностей та захист своїх прав більшість категорій населення спроможні забезпечувати власноруч, через механізм взаємоузгодження їх дій.

Яскравим підтвердженням слушності концепції людського потенціалу та людського розвитку є досвід соціально-економічного зростання країн, що не мають суттєвих природних багатств, а також країн із зруйнованою в ході Другої Світової війни економікою (Тайвань, Корея, Японія, Німеччина) [2, С.72]. Тож поєднання концепцій воєнного потенціалу та людського розвитку є взаємозалежними та взаємодоповнюючими.

Країни, що мають високий економічний, військовий або інтегрований військово-економічний потенціал (до складу якого входять здорові, освічені та професійно конкурентоздатні на світовому ринку люди, як представники людського потенціалу), можуть здійснювати несправедливі дії по відношенню до інших країн. В арсеналі Великої Британії широко застосовуються економічні методи побудови „справедливого миру”. Такі способи досягаються через способи економічної блокади, жорстку митно-тарифну політику, дискримінацію у виборі постачальників певних товарів, послуг та ресурсів, а також застосування цінової дискримінації у формуванні певних видів цін. Така економічна політика вимагає посилення заходів соціально-культурного та морально-етичного розвитку людського потенціалу, зокрема його керівництва у процесах формування пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності.

Дуже важливе значення в процесах забезпечення захисту населення від зовнішніх агресій, тобто збереження людського потенціалу, є чіткі положення визначення стратегії зовнішньої політики країни та дотримання їх незалежно від формування політичної кон'юнктури. Цікавим та корисним є вивчення досвіду Великої Британії. Історія свідчить, що за зміни уряду та приході до влади іншої партії, особливих змін у військово-політичному курсі країни не відбувається, оскільки опозиційна партія має, так звані, тіньовий кабінет, який постійно слідкує за обстановкою та тримає у курсі усю діяльність керівної структури [10, С.3]. Так, неприпустимими є зміна пріоритетів стратегії зовнішньоекономічного розвитку, за умови зміни уряду, Президента чи правлячої коаліції в Україні, але лише за умов, якщо ці пріоритети визнані та підтримуються більшістю населення держави.

Військово-економічні відносини є тією сферою, яка вимагає найжорсткішої дисципліни. Організація армії – транспорт, забезпечення, управління – мають бути найбездоганнішими: найменша помилка коштує життя людей і безпосередньо вимірюється через поразку або перемогу [4, С.41].

Створення ефективної системи використання потенціалу оборонної сфери щодо інноваційного розвитку національної економіки потребує наявності відповідних теоретичних розробок, які спрямовані на уточнення понятійного апарату, класифікації, а також дослідження генезису розвитку військових процесів.

Військово-економічний потенціал – це частка економічного потенціалу держави, що виражає військово-економічні можливості держави, які можуть бути направлені на задоволення матеріальних потреб та на комплектування збройних сил для ведення війни. Математично він може бути виражений так:

$$ВЕП = K_v \cdot ЕП,$$

де *ВЕП* – військово-економічний потенціал;

K_v – коефіцієнт використання економічного потенціалу ($0 < K_v < 1$);

ЕП – економічний потенціал.

Тобто на мирний період часу абсолютно доречним є залучення оборонного потенціалу на забезпечення економічного зростання держави. Найбільш раціональним варіантом вбачається використання оборонного потенціалу для формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку України.

Функціонування оборонної економіки, що є підсистемою усієї економіки держави як системи, здійснюється за загальними економічними законами. Але специфічність, складність, значний вплив неринкових факторів на виробництво та реалізацію оборонної продукції визначають і специфічність аналізу процесів, що відбуваються у цій сфері. Тому визначення шляхів економічного забезпечення оборони, в умовах реформування економіки України, об'єктивно потребує вивчення впливу на формування воєнно-економічних потреб політичних та інших факторів, визначення оптимальних розмірів оборонного сектора економіки щодо забезпечення оборони та економічного зростання держави, формування ринкових відносин у військово-економічному секторі, конверсії, демонополізації та роздержавлення оборонного виробництва, взаємодії оборонного та цивільного виробництва тощо.

Для кожної держави існує такий рівень оборонного сектора (для України – рівень оборонної достатності), зменшення якого за рахунок збільшення цивільного сектора може призвести до втрати обороноздатності держави. Але, в свою чергу збільшення оборонного сектора за рахунок зменшення цивільного, вище межі оборонної достатності допустити не можна, оскільки така ситуація може спричинити економічне затухання, що негативно вплине на забезпечення обороноздатності держави через зменшення економічного та військово-економічного потенціалів. Таким чином,

витрати держави, які здійснюються на оборону, як суспільне благо, на макrorівні мають нульову граничну норму заміни на цивільні витрати. Це означає, що гранична корисність оборонного сектора, яка виміряна через цивільний сектор, на макrorівні дорівнює нулю, а крива байдужості (як сукупність еквівалентних з точки зору певного суб'єкта благ) для оборони матиме вигляд вертикальної прямої, що відповідає постійному обсягу витрат держави на забезпечення оборони у визначеному державою оптимальному обсязі.

Але повна заміна цивільного сектора на оборонний на макrorівні неможлива (і в цьому особливість військового ринку). Точка рівноваги буде знаходитися у точці перетину кривої байдужості з відрізком бюджетної лінії, що відповідає можливостям держави і забезпечує потреби оборони та економічне зростання. Державі необхідно здійснювати заходи щодо зміщення кривої байдужості якомога лівіше для зменшення тягаря оборонних витрат.

Інноваційний потенціал галузі чи регіону відображає спроможність і готовність галузі (регіону) здійснювати ефективну інноваційну діяльність. Під спроможністю розуміють наявність і збалансованість структури потенціалу, а під готовністю – достатність рівня розвитку потенціалу і наявних ресурсів для ефективної інноваційної діяльності. Необхідність збереження та підвищення науково-технічного рівня оборонної галузі України в умовах конверсії визначається тим, що темпи інноваційного циклу в оборонному виробництві часто набагато вищі, ніж у цивільному, а іноді перевищують чи дорівнюють світовим показникам. Це означає, що оборонна промисловість і працюючі на неї науково-дослідні установи спроможні скласти конкуренцію іноземним фірмам, боротися та отримувати важливі оборонні замовлення іноземних держав. Пришвидшений розвиток високотехнологічного виробництва в оборонній галузі створює умови для поглиблення міжнародного науково-технічного співробітництва, налагодження коопераційних зв'язків, участі України у міжнародному поділі праці.

Якщо частка доданої вартості в сировинних та енергомістких галузях становить 1...10%, то за оцінками американських фахівців, частка добавленої вартості при виготовленні супутників – 2000%, реактивних винищувачів – 25000, суперкомп'ютерів – 1700 [9, С.141]. Відтак, військова економіка – доволі прибутковий спосіб реалізації людського потенціалу.

Історично, в умовах як збільшення, так і зменшення напруги у міжнародних відносинах, найгостріше перед військово-економічною наукою суспільство ставить питання щодо обґрунтування необхідності оборонних витрат, їхнього впливу на економічне забезпечення оборони та розвиток національної економіки. Аналіз доводить, що існує тісний зв'язок між зміною оборонних витрат і зміною ВВП розвинутих країн, але зв'язок прямий, тобто при збільшенні витрат на фінансування оборони – збільшується й ВВП і навпаки.

Зроблено висновок, що оборонні витрати не є головним фактором впливу на розвиток економіки держав. Значно сильніше впливають інші фактори – політичні потрясіння (наприклад, розпад СРСР та соціалістичного табору), а з цим і зміна економічного устрою; науково-технічна революція; обмеженість ресурсів Землі; екологічні проблеми та ін. Тому, загалом швидше треба розглядати залежність фінансування оборонних витрат від розвитку економіки держави (тобто зі збільшенням або зменшенням темпів розвитку економіки країни, відповідно, збільшуються або зменшуються темпи змін оборонних витрат).

Наука і високі технології по праву вважаються фундаментом національної безпеки України. Наукові організації і підприємства вітчизняного оборонно-

промислового комплексу (ОПК), що створюють наукомістку продукцію не тільки військового, але й подвійного та цивільного призначення, здатні зіграти локомотивну роль в освоєнні передових технологій XXI століття та у реалізації великих промислових проектів в інтересах інноваційного розвитку української економіки. В цьому їм доцільно орієнтуватися на національні науково-технологічні пріоритети, що затверджуються на вищому державному рівні. Такий підхід підтверджено не лише сучасними науковими теоріями – а й практикою організації та ведення бойових дій у XX столітті. „Книги та мушкети – ці дві складові спроможні створити справжніх фашистів” – стверджував засновник нацизму Беніто Муссоліні (автор наголошує, що він здійснює об’єктивний історико-економічний аналіз і не є прихильником зазначеної ідеології).

Особливість сучасних умов в Україні полягає в тому, що пріоритети, які декларуються, мають слугувати основою давно назрілих структурних і інституціональних змін у вітчизняному науково-технічному комплексі. Консолідація ресурсів на пріоритетних напрямках потрібна для подолання в ньому кризових явищ, що загрожують національній безпеці України. Метою державної політики в області розвитку науки і технологій є перехід до інноваційного шляху розвитку країни на основі обраних пріоритетів. У цьому сенсі прийняті державні рішення носять стратегічний характер. Сьогодні пріоритетні напрямки розвитку науки, технологій і техніки України представлені декількома науково-технологічними областями. Це інформаційно-телекомунікаційні технології й електроніка; космічні й авіаційні технології; нові матеріали і хімічні технології; нові транспортні технології; перспективні озброєння, військова і спеціальна техніка; виробничі технології; технології живих систем; екологія і раціональне природокористування; енергозберігаючі технології. Досягнення окреслених цілей можливе лише за умови максимальної реалізації людського потенціалу, що відбуватиметься внаслідок його еволюційного зростання.

ОПК України володіє, насамперед, базисними технологіями з перетворення енергії та матеріалів. Їх використання в цивільному секторі найбільш актуально. Лише базисна інновація забезпечує потенційно велике значення граничного продукту капіталу. Однією з переваг національного ОПК є те, що Україна одержала в спадок розгалужену мережу науково-дослідних центрів. Українські науково-дослідні інститути залучались до розробки 17 з 21 критичної технології, які були в колишнього СРСР. Серед них: елементна база, лазерне обладнання, радіолокатори, технологія „стелс”, весь блок проблем електроніки та кібернетики, радіолокаційні станції виявлення малопомітних цілей, лазерна техніка, нові виробничі технології. При цьому слід враховувати, що в оборонному машинобудуванні України використовується до 80% високих технологій з тих, які застосовуються у світовому виробництві. Усі ці розробки мали і продовжують мати шанси експортного та конверсійного потенціалу.

Використання унікального інноваційного потенціалу ОПК України, носіями якого є науковці – фахівці багатьох науково-дослідних інститутів та конструкторських бюро, є одним з принципових шляхів економічного розвитку держави. Наявність всесвітньо відомих вітчизняних наукових шкіл в ОПК є унікальним інтелектуальним ресурсом, який держава має ефективно задіяти у своєму економічному розвитку.

Поєднання наукового потенціалу країни з можливостями її ОПК, вибір науково обґрунтованих пріоритетів технологічного розвитку ОПК, концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку – це основні принципи реформування ОПК України з метою перетворення його на високотехнологічний наукоємний сектор економіки.

Освоєння на заводах оборонно-промислового комплексу номенклатури машин, які раніше не випускалися в Україні, дало можливість підвищити рівень забезпеченості технологічних процесів в агропромисловому комплексі вітчизняною технікою до 78% проти 27% у 1992 р., а в 2015 р. планується довести його до 90%. Серед них – зернозбиральні комбайни „Лан” і „Славутич”, які за своїми технологічними показниками не поступаються зарубіжним аналогам, а з урахуванням експлуатаційних затрат протягом життєвого циклу коштують значно дешевше порівняно з імпортними. Створено нові трактори, які мають високу ефективність і забезпечують підвищення продуктивності праці на 30%.

Ознака державного відношення до інноваційної сфери – розвиток і своєчасне впровадження пріоритетних, з точки зору забезпечення національної безпеки й економічного відродження, технологій, що дозволять задовольнити національні потреби – забезпечать конкурентоздатність промислової продукції, національну оборону, енергетичну безпеку, підвищать якість життя населення.

Американський письменник Сем Хантингтон пише, що людство є розділеним на цивілізації за первинною ознакою етноконфесійної ідентичності. Відтак, Захід становить собою цивілізацію, Росія – становить Православну цивілізацію, а Україна опинилась у стані міжцивілізаційного протистояння, майбутнє якого визначено формулою „війна по лінії цивілізаційного розлому”. Врахування такої гіпотетичної небезпеки є обов’язковим в процесі реалізації зовнішньої державної політики.

Стокгольмський міжнародний інститут дослідження проблем миру (SIPRI) опублікував звіт за 2008 рік про воєнні витрати у світі. З’ясувалося, що витрати на ці потреби зросли на 4% і досягли рекордної суми \$1464 млрд., незважаючи на кризу. Порівняно з 1999 роком ці витрати зросли на 45%. Найбільше зростання воєнних витрат за останнє десятиліття спостерігається в США. З 1999 року Вашингтон збільшив воєнні витрати на 58% і сьогодні витрачає на армійські потреби \$607 млрд. (що не дивно, оскільки США веде дві військові кампанії – в Іраку та Афганістані). На другому місці щодо росту витрат на озброєння знаходиться Китай – останнім часом Пекін активно здійснює модернізацію озброєнь, яка відбувається водночас зі скороченням найбільшої армії у світі (в 1990-х роках в армії КНР служило 4 млн. осіб, сьогодні – трохи більше двох мільйонів). Донедавна основу танкового парку армії КНР складали допрацьовані копії радянських танків Т-54, Т-55, Т-62 і радянські літаки або їх місцеві копії виробництва 1950-1970 років. На третьому місці – Росія, яка збільшила витрати на оборону протягом останніх десяти років втричі. Помітне збільшення воєнних витрат спостерігається в Індії, Японії, Німеччині. Порівняно з 2007 роком на 133% збільшився військовий бюджет Іраку. В 2008 році Міністерство оборони України отримало \$1,58 млрд. дол. Таким чином, найбільший обсяг військових асигнувань в структурі військових витрат світу здійснюють: США (41%), Китай (5,7%), Франція (4,5%), Велика Британія (4,4%), Росія (4%), Німеччина (3,2%), Японія (3,1%), Італія (3,1%), Саудівська Аравія (2,7%), Індія (2%).

Поширення тероризму, світоглядних протиріч між різними частинами світу призвело до потреби формування об’єднань колективної безпеки. До Організації Північноатлантичного договору (НАТО) входять: Бельгія, Канада, Чеська Республіка, Данія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Іспанія, Туреччина, Великобританія і США. Північноатлантичний договір, підписаний у Вашингтоні в квітні 1949 року, створив Альянс з метою колективної оборони, як визначено у Статті 51 Статуту ООН [3, С.3]. Держави НАТО вже давно мають досвід у спільному розв’язанні спільних оборонних проблем, особливо щодо розробок, виробництва та модернізації авіаційної, ракетної й

бронетанкової техніки, військово-морських суден. Проте на початку 1990-х років, після закінчення „холодної війни”, саме під час такого співробітництва й почав виникати свого роду розрив у технологічному потенціалі між США та їхніми західноєвропейськими союзниками, які отримали відповідні вигоди від „мирного дивіденду”, як можливість скорочення витрат на оборону на 25% у реальному обрахунку.

Тому саме розбіжності та диспропорція у фінансуванні НАТО стали ще одним важливим напрямом його реформування наприкінці 1990-х років. Роль каталізатора в цьому процесі відіграв конфлікт у Косово, адже більшою мірою саме косовський досвід організації висвітлив існування серед її членів свого роду „постачальників безпеки” та її „користувачів”. „Постачальники безпеки” – ними є Сполучені Штати, Велика Британія й Франція – витрачають на оборону набагато більше за два відсотки валового внутрішнього продукту, вони здатні до ефективної проекції сили й мають великі зовнішні військово-політичні зобов’язання. „Користувачі безпеки” (за винятком Туреччини й Греції) витрачають на оборону менш як два відсотки ВВП і не здатні до ефективних дій за межами національної території. Німеччина – особливий випадок. З одного боку, ідеологія НАТО, згідно з якою оборона Німеччини має забезпечуватися не її власними силами, а силами Альянсу, суперечить „постачанню” безпеки з боку Німеччини. З другого – НАТО зацікавлена у сплаті цією країною більшої частки спільної оборони [12, С.467]. Визначення місця України в Альянсі, аналізуючи таку структуру та розподіл функцій є доволі проблематичним, неоднозначним є й ставлення населення України до членства у цій структурі. Проте однозначно корисним є надання та усебічне поширення інформації щодо діяльності та цілей НАТО.

Людський потенціал є головною метою економічної діяльності та об’єктом оборонної політики країни, він формує військовий потенціал країни та здійснює підвищення рівня його відповідності останнім досягненням світової наукової думки. Серед головних проблем та загроз втрат людського потенціалу у військовій системі слід зазначити: недопущення самої можливості захоплення прикордонних територій (коса Тузла), недопущення втрат людського та матеріального потенціалу України через необережне користування зброєю та боєприпасами (с. Новобогданівка, випадки смертності солдат строкової служби) та дідівщину. Важливими аспектами посилення зовнішніх позицій країни є недопущення заподіяння шкоди мешканцям інших країн через застосування української зброї (збиття ізраїльського літака, потрапляння ракети в цивільний дім).

Подальший науковий пошук в зазначеному напрямку дозволить поєднувати соціально-культурну та інформаційно-освітню політики в армії та цивільному суспільстві, підвищить рівень обороноспроможності нашої держави через скорочення особового військового складу та підвищення його якості.

З точки зору перспективного виробництва в Україні новітніх озброєнь важливо спрямовувати бюджетні кошти на створення науково-технічного потенціалу в сфері критичних технологій. Пріоритетними напрямками науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт мають бути: модернізація існуючих систем озброєнь, створення перспективних зразків озброєнь, розвиток систем і засобів бойового управління, зв’язку і розвідки, радіоелектронної боротьби, високоточної зброї, всебічний розвиток технологій і систем подвійного призначення (військового і цивільного).

Список літератури

1. Военно-экономическая наука [Электронный ресурс] : Режим доступа : <http://www.topreferats.ru/military/table1384.html>.
2. Грішнова О. А. Людський розвиток : навч. посіб. / Грішнова О. А. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
3. Довідник НАТО. – Brussels : Office of Information and Press NATO – 1110, 2001. – 608 с.
4. Еллюль Ж. Техніка, або виклик століття / Жак Еллюль // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. : Віталій Лях. – К. : Либідь, 1996. – 384 с.
5. Лист Ф. Национальная система политической экономии : [Электронный ресурс] / Лист Ф. – Режим доступа : <http://www.knukim-edu.kiev.ua/index.php?id=613&view=article>. – Назва з титул. екрану.
6. Людський розвиток в Україні : можливості та напрями соціальних інвестицій (колективна науково-аналітична монографія) / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2006. – 356 с.
7. Мандибура В. О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання / Мандибура В. О. – К. : Парламентське вид-во, 1998. – 256 с.
8. Масуда Й. Гіпотеза про генезис Homo Intelligens / Йонезі Масуда // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. : Віталій Лях. – К. : Либідь, 1996. – С. 335-361.
9. Павловський М. Макроекономіка перехідного періоду : Український контекст / Михайло Павловський. – К. : Техніка, 1999. – 336 с.
10. Шмелёв Ю. Военная политика Великобритании на современном этапе / Шмелёв Ю. // Зарубежное военное обозрение. – 2007. – № 10 (727). – С. 3-13.
11. „Экономика военная” в Большой Советской Энциклопедии [Электронный ресурс] : Режим доступа : <http://bse.sci-lib.com/article125594.html>.
12. Яковенко Р.В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – Кіровоград : „ПіК”, 2009. – 548 с. : іл.

Р. Яковенко

Человеческий потенциал. Военно-экономический аспект

Статья раскрывает роль человеческого потенциала в системе военно-экономических отношений, его функциональные параметры в системе военной организации экономики. Отдельное внимание уделено современным тенденциям развития мирового хозяйства.

R. Yakovenko

Martial-Economy Characteristic of Human Potential

The article opens the role of human potential in a martial-economy relations system, its functional parameters in a martial-organized economy. Extra attention paid to contemporary tendencies of a world economy development.

Одержано 08.02.10